

10. Роздольський О.–Людкевич С. Галицько-руські народні мелодії // О. Роздольський–С. Людкевич. Етнографічний збірник, видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XXI. Ч. 1. – Львів, 1906. –177 с., з нот.
11. Якуб'як Я. Народне одноголосся та акордика професійної музики // Я. Якуб'як // Українська музика. Традиції та сучасність: Збірка статей. – Львів, 1993. – С. 57–69.
12. Dankowska J. Muzykolodzy lwowscy o Wagnerze (na przelomie XIX i XX wieku) // J. Dankowska // Musica Galicana. Tom VII. – Rzeszow: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003.– S. 136–147.

УДК 78.087.68 (477.87)

В. М. ГАЙДУК

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА ЗАКАРПАТТЯ В XIX – XX СТОЛІТТІ

У статті розкрито роль хорового мистецтва у становленні музичної культури Закарпаття XIX – XX століть. Виявлено внесок К. Матезонського, Е. Желтвая, Ю. Дрогобецького, С. Гладоника, І. Бокиая, В. Довговича, А. Дудки у становлення хорової музики. Визначено жанрові пріоритети хорової музики.

Ключові слова: хорова музика, хоровий спів, літургія, фольклор.

В. М. ГАЙДУК

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ХОРОВОГО ИСКУССТВА ЗАКАРПАТТЯ В XIX – XX ВЕКЕ

В статье рассматривается роль хорового искусства в формировании музыкальной культуры Закарпаття XIX–XX вв. Подчеркивается вклад К. Матезонского, Е. Желтвая, Ю. Дрогобецкого, С. Гладоника, И. Бокиая, В. Довговича, А. Дудки в становлении хоровой музыки. Определены жанровые приоритеты хоровой музыки.

Ключевые слова: хоровая музыка, хоровое пение, литургия, фольклор.

V. M. HAYDUK

THE HISTORY OF THE TRANSCARPATHIAN CHORAL ART IN XIX–XX CENTURYS

This article runs about the role of Transcarpathian region in establishing of the music culture in XIX–XX centuries. K. Mathezonky, E. Zheltvay, J. Drogobeczy, S. Gladonyk, I. Bokshay, V. Dovhovych, A. Dudka to establishing the choral music here. Added the prioritetion zhanres of the choral music.

Key words: choral music, choral singing, liturgy, folklore.

Важливим аспектом дослідження музичної культури Закарпаття є аналіз становлення і розвитку хорового мистецтва. Питання історії розвитку хорової культури Закарпатського регіону ще не знайшли свого достатнього наукового висвітлення, що визначає актуальність даної статті. Окремі відомості про засновника хорового співу краю знаходимо у статтях каноніка-протоєрея Мукачівської єпархії др. Василя Гаджеги «Костянтин Матезонський – перший хоровий диригент греко-католицької церкви в Ужгороді», Миколи Муранія «Столітній ювілей кафедрального хору в Ужгороді», Івана Тихого. У 1972 році у «Науковому збірнику української культури в Свиднику» опублікована стаття Володимира Гошовського «Початок хорового співу на Закарпатті», в якій теж подаються відомості про К. Матезонського, але не піднімаються питання дальшого розвитку церковного співу на Закарпатті. Існують відомості, що у 1976 р. на Пряшівщині готувалася до друку праця др. Юрія Костюка «Хорова культура Закарпаття», однак вона так і не побачила світ.

Мета статті – розглянути хорове мистецтво як невід’ємну складову музичної культури Закарпатського регіону в цілому та становлення хорової культури краю зокрема.

Як свідчать історичні джерела, засновником хорового церковного співу на Закарпатті був Костянтин Матезонський [1, с. 66–23].

Знайомий із хоровим співом церкви св. Варвари, Чургович радо прийняв Матезонського, запропонувавши йому спочатку організувати хор гімназистів та показати свої вміння. Капітула, побачивши успіхи митця з хором гімназистів, заснувала при богослов’ї в Ужгороді хор з оплачуваною посадою диригента. Хоча річний заробіток диригента хору не був великий, єпархія допомагала йому тим, що надала безплатне помешкання і харчування. Так був заснований хор богословів, названий «Гармонія», а згодом (у 1845 р.) – музичний гурток, які мали велике значення для розвитку музичної культури Закарпаття.

Шукаючи твори Матезонського, знайдено Літургію «Преждеосвячених Даров». Вищезгадана «Панахида», на жаль, втрачена. Певне, що Матезонський написав більше композицій, але чи будуть вони знайдені – невідомо [2, с. 52–65].

Перший відкритий виступ хору «Гармонія» відбувся на Великдень 1834 року в кафедральному соборі. Це була надзвичайна подія в культурному житті Закарпаття. Тоді вперше присутні почули професійний хоровий спів. Хор «Гармонія» швидко став загальновідомим. Колектив виступав не тільки в кафедральному соборі, де співав цілу літургію, але дав кілька публічних концертів. За межами Ужгорода хор виступав дуже рідко. Однак є відомості, що він співав на похоронах пражівського єпископа Марковича 1841 року і при посвяченні нової церкви в Дебрецені 1914 року. Про хор всюди говорили із захопленням. Причиною цього було високохудожнє виконання хорових творів.

Диригентами «Гармонії» за час функціонування колективу були: Костянтин Матезонський (1833–1853), Михайло Лихварчик (1859–1860), Еміліян Талапкович (1861–1869), Йосиф Качановський (1869–1875), Юлій Дрогобецький (1875–1891), Еміліян Желтвая (1891–1899), Іван Бокшай (1899–1909), Алексій Чучка (1909–1915), Юлій Дюрко (1915–1916), Степан Фенцик (1917–1920), Уріл (Уріл?) Сильвай (1920–1937), Степан Гладоник (1938–1940), Никифор Петрашевич (1941–1944) [3, с. 3-7-12].

Найбільшої слави колектив зазнав під керівництвом Дрогобецького, коли брав участь у крайових змаганнях хорів. У тисячну річницю смерті апостола слов’ян св. Методія колектив був покликаний до Велеграду на Моравії, де з великим успіхом співав Службу Божу. Одного разу хор співав у Празі в найбільшому храмі Чехословаччини – в храмі святого Віта. Тоді публіка думала, що малий склад хору в такому великому храмі не прозвучить. Було велике здивування, коли почули могутній спів. 8 червня 1933 р. з нагоди столітнього ювілею хору колектив дав публічний концерт в Ужгородському театрі (тепер ляльковий театр). На жаль, цей ювілейний концерт не дав поштовху до подальших концертів. Новий почин публічних виступів хору дав диригент Степан Гладоник, а після нього – Никифор Петрашевич.

Починаючи з 1936 р., виступи хору транслювали по Кошицькому радіо. Мукачівська єпархія, маючи такий скарб, як хор «Гармонія», мало використовувала його для пропаганди хорового співу на Закарпатті [4, с. 7–11].

У часи життя Матезонського і після його смерті колектив здебільшого виконував хорові твори відомого українського композитора церковної музики Д. Бортнянського (1751-1825), а також композиції диригентів хору: Матезонського, Талапковича, Дрогобецького, Желтвая, Шаша, Бокшая, Чучки та ін.

В історії розвитку хорового мистецтва Закарпаття важливу роль відіграли інші диригенти «Гармонії», які також були творцями духовної музики. Серед них Еміліян Талапкович (1834–1889) – третій диригент «Гармонії», висвячений 1868 року. З 1861 по 1869 роки – диригент «Гармонії», потім інспектор церковних народних шкіл Ужгородського комітету, далі адміністратор в Солочині, парох в Яношієві, похоронений в Ужгороді. Еміліян Талапкович – це перший і найдавніший композитор з числа закарпатців, притому перший з тих, чії композиції вийшли друком. У 1873 році видав в Ужгороді «Церковно-народное літургіческое пініе в Угорщині живущих греко-католиків, которое с подлинными мелодіями на четіре голоса и фортепіано сложил Еміліян Талапкович», яка була в репертуарі відомого

празького хору «Візанціон» під диригуванням др. Ольги Душкової. При порівнянні його мелодій з мелодіями Ірмологіона Мукачівської єпархії (раніше простопінія) виявилось, що частина мелодій, зокрема «Благослови душе моя Господа», «Святий Боже №3», сугуба екстенія, «Благословен грядий», «Видіхом світ істинний», «Да ісполняться», подібні до мелодій Ірмологіона [5, с. 9–15].

Юлій Дрогобецький (5.11.1853 – 12.11.1934) – п'ятий диригент «Гармонії» – народився в Кречунові, українському селі в Заліссю (Семигород) теперішньої Румунії. Висвячений у 1881 р. у єпископи (у 38 років!). Від 1875 року – диригент «Гармонії» з додатковими функціями: архівар єпископської канцелярії, префект духовної семінарії, директор інтернату учительської семінарії, конзисторіальний радник. У складний період угорського панування, коли заборонялося вживати слово «русин» і здебільшого використовували поняття «наш народ», «греко-католики», Ю. Дрогобецький у 1888 році почав видавати угорською мовою часопис «Келеї», який мав на меті охороняти інтереси греко-католиків Угорщини, одночасно відмовившись від пропозиції співпрацювати з шовіністично налаштованим часописом «Карпат». У 1889 р. Дрогобицький, бажаючи дати народові хоч одну книгу для читання рідною мовою, почав видавати «Крестний місяцослов» «на духовну пользу подкарпатського греко-католицького народа».

Дрогобецький був одним з найвизначніших диригентів «Гармонії», підніс хор на високий рівень. Сам як гарний баритон співав соло. Під його керівництвом «Гармонія» у 1882–1891 рр. тричі займала перші місця на крайових змаганнях хорів. Міністр культури Угорщини Трефорт, почувши спів хору Дрогобецького на святі Зіслання Святого Духа в 1883 р. в кафедральному соборі в Ужгороді, сказав: «Якщо хтось хоче почути кращий спів, як в опері в Будапешті, нехай піде до кафедрального собору в Ужгороді». А щодо виконання хором угорської патріотичної пісні «Толпро Модьор» на вірші поета Шандора Петефі (Петровича), зауважив: «Один слов'янин мадярам склав патріотичну пісню (розумів Петефі – Петровича), а мусив прийти другий слов'янин (розумів Дрогобецького), щоб навчити мадярів, як треба ту пісню співати» [6, с. 2–15].

Еміліян Желтвай (1861–1906) був шостим по черзі диригентом «Гармонії». Походив із сім'ї священника. Народився в с. Коритняни Ужгородського повіту. Гімназію закінчив в Ужгороді, теологічну освіту здобув у Будапешті. Призначений актуарем і концепистом до єпископської канцелярії, у 1884 р. – заступником директора інтернату сиріт, а також диригентом хору «Гармонія», у 1895 р. – професором Учительської семінарії і того ж року видав «Подкарпатській календар». Це перший і останній диригент, який до «Гармонії» прийняв і дівчат через недостатню кількість богословів. Некролог в «Місяцеслові» за 1906 стверджує, що Е. Желтвай був композитором і залишив після себе гарні композиції, такі як: заупокійне «Святий Боже», Херувимська, «Свят», «Лекопостне», «Да ісполняться», «Нині сили небесня», «Тропар Великодній П'ятниці», «Христос Воскрес» та інші. Інвентарний список партитур семінарії 1941 р. наводить його три композиції: «Боже спас, Тебе поем», «Многолітствіє» і «Святий Боже». На жаль, жодної з композицій Е. Желтвай не вдалося знайти.

Іван Бокшай (6.07.1874–24.04.1940) – сьомий диригент «Гармонії» – народився в Хусті, висвячений в 1893 році, а в 1899 році став професором співу і музики в Учительській семінарії в Ужгороді, одночасно був і диригентом «Гармонії». У цей час записав на ноти простоспів кафедрального дяка Й. Малинича. Так виникло «Церковное Простопініє». У 1909 році був переведений до Будапешта, де організував церковний хор і одночасно навчався в музичній академії. Після трирічного перебування в Будапешті був призначений адміністратором в Синевири, звідти переведений до Хуст, де і помер.

Алексій Чучка (1834–1937) – восьмий диригент «Гармонії» – духовну семінарію закінчив в Ужгороді 1909 року і став учителем музики в Учительській семінарії і диригентом кафедрального хору «Гармонія». Після висвячення в 1915 році був призначений співробітником до Сигету, де і помер. За певними даними, його творча спадщина налічувала багато творів, проте до нашого часу дійшла лише одна Служба Божа для чоловічого хору [8, с. 94–98].

Уріл Сильвай (1881–27.10.1941) – найдовше виконував функцію диригента «Гармонії». Він – великий диригент, при тому надзвичайно скромний священник. Якщо богослови і співали

його композиції, ніколи не знали, хто був їх автором. Ця надзвичайна скромність стала причиною того, що й сьогодні не знаємо, скільки композицій мав Сильвай і котрі є його.

Степан Гладоник (1938–1940) – дванадцятий диригент «Гармонії» – вивів хор на публіку, виступав по радіо, співаючи Службу Божу, колядки та великодні пісні. Помер 26-річним, не здійснивши свої великі плани. Мав гармонізацію народних пісень, а великою його працею мала бути «Закарпатська свадьба».

Никифор Петрашевич – останній диригент «Гармонії» – народився 07. 03. 1915 р. в Чуколівцях Гуменського повіту на Пряшівщині. Його батько, священник, був з Чукаловець переведений до Гайдудорозької єпархії. Внаслідок змін, які настали після Першої світової війни, Гайдудорозька єпархія залишилась у складі Угорщини. Теологію почав студіювати в Будапешті, а закінчив в Ужгороді. Висвячений 23. 03. 1941 р. в Ужгороді. Консерваторію закінчив у Будапешті в 1943 р.

За час диригентської діяльності в «Гармонії» дав 27 концертів по радіо, співаючи Службу Божу, коляди, духовні та народні пісні. З іменем Никифора Петрашевича пов'язане упорядкування богословського музичного архіву, закладеного ще К. Матезонським. Згідно з останнім інвентарним списком 1919 р., архів налічував понад 1000 примірників творів. Н. Петрашевич, ставши диригентом хору в червні 1941 р., виявив, що архів налічує всього кілька сотень примірників. Існує версія, що частину кращих композицій диригент С. Гладоник забрав до себе додому, де вони пропали, інша частина творів зникла при ліквідації греко-католицької церкви.

Творча спадщина Н. Петрашевича містить п'ять комплектних святих Літургій: Різдвяна, Великодня, Мар'янська, в честь Найсвятішого Серця Ісусового, за усопших, створених протягом 1953–1958 рр.; літургійні пісні, псалми: «На ріках» (1966 р.), «Поєм Господеві» (1968 рік, на славу відновлення греко-католицької церкви на Пряшівщині), «Да воскреснет Бог» (1968 р.) Гімн Св. Кирилу і Мефодієві, Місійний гімн (1942 р.); композиції для дитячих, мішаних, чоловічих хорів; обробки українських народних пісень.

Крім диригентів хору «Гармонія», духовну музику створювали й інші композитори, як із рядів священства, так із мирян [9, с. 92–67].

Василь Довгович (Довганич) (1783–13.12.1849) – закарпатоукраїнський громадський діяч, поет, вчений, філософ, священник.

Василь Попович – єпископ Мукачівської єпархії (1837–1864), родом з Великих Ком'ят. Народився в 1796 р., висвячений на єпископа в катедральному соборі Св. Юра у Львові в 1838 р. митрополитом М. Левицьким. У 1858 р. єпископ Попович в «Церковній газеті» опублікував «Піснь Рождество Христово», відому колядку «Божий Син днесь народився» [1, с. 18-21]. Немає відомостей, чи він мав ще якісь композиції.

Сіон Сильвай (1876–1932) священник, різьбяр, музикант, композитор, художник, поет і письменник. Надзвичайно талановита і скромна людина. Помер у Туря-Реметах, де і похоронений. Вже в 1926 р. видав друком «Пісні для хору». Його пісні співали учительські хори і навіть Український академічний хор у Празі. Між виданими піснями є й одна духовна – «Боже Вишній», яку співав хор «Гармонія». На жаль, більше його композицій не вдалося знайти.

Михайло Дудка – священник у с. Невицькому Ужгородського району. Народився в 1880 р., висвячений у 1905 р., був священником у с. Новоселиця Перечинського району (1905–1916 рр.), в Сімерках. Помер 1958 р. в Ужгороді. Написав Службу Божу для мішаного хору, але, на жаль, віднайти її не вдалося.

Михайло Біловарій – учитель на Виноградівщині. Мав декілька композицій, у тому числі й Службу Божу для чоловічого хору А-dur. Помер у Будапешті в 1975 р. Партитура Служби Божої не знайдена.

На Закарпатті було значно більше хорів і знаменитих диригентів. Хоч би згадати Петра Світлика з Білок Іршавського району, учителя Куцина (хор на Цегольні в Ужгороді), диригента Міню (хор в Сторожниці на Ужгородщині), Євгена Шерегія (пластовий хор в Хусті в 1930–1934 рр.). Нині майже немає відомостей про те, чи мали ці диригенти свої власні композиції. Достовірно відомо, що їх мали Петро Світлик і Євген Шерегія.

Величезну роль у розвитку хорової культури Закарпаття відіграли сільські хорові колективи, які діяли в основному при читальнях Товариства ім. О. Духновича «Просвіта» [10, с. 2].

Після Першої світової війни на Закарпатті працювало кілька здібних музикантів з інших українських земель, деякі з них видатні диригенти, як-от: Олекса Приходько, Буркацький, Петрівський, Романченко, Микола Аркас, П. Щуровська, Борис Левитський та інші. Вони відіграли важливу роль у розвитку культури Підкарпатської Русі. З одного боку, своєю подвижницькою діяльністю сприяли культурному та освітньому піднесенню населення Підкарпатської Русі, і це є позитивним фактором. Але своїм намаганням вплинути на етнокультуру русинів, спрямувати їх у своє русло, як пише Т. Росул, «вона поглиблювала розкол спільноти і тим самим ускладнила процес формування національної свідомості» [7, с. 7–11].

Таким чином, з іменами К. Матезонського, М. Лихварчика, Е. Талапковича, Й. Качановського, Ю. Дрогобицького, Е. Желтвая, І. Бокшая, А. Чучки, Ю. Дюрка, С. Фенцика, У. Сильвая, С. Гладоника, Н. Петрашевича та ін. ми пов'язуємо становлення професійного хорового виконавства на Закарпатті, що сприяло формуванню якісно нового музичного мистецтва регіону. Протягом століть у місцевому середовищі склалися традиції, що створили потужний масив хорового співацького мистецтва. Хоровий спів на Закарпатті, як і в усій Україні, став першим і домінуючим професійним видом музичного мистецтва [10, с. 2–3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин А. Ко історії нашого новинарства / А. Волошин // Русин. – 1923. – № 100.
2. Грін О. О. Професійне музичне мистецтво Закарпаття XIX – першої половини XX століть: історичний аспект / О. О. Грін. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2004. – 160 с.
3. Карпаторусській голось. – 1933. – 12 мая. – 11 с.
4. Карпаторусській голось. – 1934. – 25 мая. – 12 с.
5. Карпаторусській голось. – 1934. – 26 іюня. – 15 с.
6. Пап С. Розвиток церковного хорового співу та композитори хорової духовної пісні і їх композиції в Мукачівській та Пряшівській єпархіях / С. Пап. [Вступне слово до збірника хорових творів С.Пап]. – С. 1–5.
7. Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20-30-х років XX ст.: Монографія / Т. Росул. – Ужгород: Поліпрінт, 2002. – 280 с.
8. Рудейчук В., Сможаник В. Розвиток аматорського мистецтва Закарпаття / В. Рудейчук, В. Сможаник. – Перечин: Тур-прес, 2008. – 156 с.
9. Русинський альманах. – Будапешт, 2007. – 21 с.
10. Уральський Л. Музичний світ Закарпаття: Творчі портрети професійних та самодіяльних композиторів / Л. Уральський. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського компресінформу, 1995. – 3 с.

УДК 379.825

Б. Д. РЕПКА

РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється роль культурно-мистецьких та просвітницьких організацій у становленні та розвитку вокального мистецтва в східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття; простежується мистецьке та культурно-просвітне життя українців Галичини, з'ясовується роль товариств «Просвіта», «Боян», «Руська бесіда», «Зоря», «Сокіл», «Січ» та інших у